

Interpretacje Literackie

Marzena Karwowska

ŚWIADOMOŚĆ RODZĄCA OBRAZY

Studia z antropologii literatury

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**

ŚWIADOMOŚĆ RODZĄCA OBRAZY
Studia z antropologii literatury

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Marzena Karwowska

ŚWIADOMOŚĆ RODZĄCA OBRAZY
Studia z antropologii literatury

**WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO**

Łódź 2020

Marzena Karwowska – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Zakład Literatury Polskiej XX i XXI wieku
90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENT

Stanisław Jasionowicz

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Dorota Stępień

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/veneratio

© Copyright by Marzena Karwowska, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.09336.19.0.M

Ark. wyd. 9,0; ark. druk. 12,0

ISBN 978-83-8142-741-8

e-ISBN 978-83-8142-742-5

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wprowadzenie. Nowa Antropologia (Bachelardowsko-Durandowska hermeneutyka wyobrażenia)	7
Rozdział I. Autonarracyjne marzenia pamięci – o pismach antropologicznych Gastona Bachelarda	25
Rozdział II. „Kochającymi rękoma sypałem na Ciebie smętny blask...”. Stanisław Przybyszewski, <i>Nad morzem</i>	39
Rozdział III. Ikonograficzne ukształtowanie świata przedstawionego w <i>Baśni o Rycerzu Pańskim</i> Bolesława Leśmiana	57
Rozdział IV. „Coś go spętało i zmroczyło... Nie może grać...”. Repartycja mityczna w dramatach mimicznych Bolesława Leśmiana (<i>Pierrot i Kolombina, Skrzypek Opętany</i>)	75
Rozdział V. Fenomen kobiecości w wyobraźni poetyckiej Bolesława Leśmiana na tle europejskiej refleksji antropologicznej	99
Rozdział VI. Struktury wyobrażeniowe w <i>Klechdach sezamowych</i>	113
Rozdział VII. Ksawery Pruszyński, <i>Trzyznaście opowieści</i>	129
Rozdział VIII. Wizja Nowego Człowieka w <i>Wiwisekcji</i> Mirona Białoszewskiego ...	143
Rozdział IX. „Zahacz mnie pogrzebaczem i odczep od nieba” – <i>Szara msza</i> Mirona Białoszewskiego	155
Bibliografia	171
Nota bibliograficzna	187
Indeks osób	189

Wprowadzenie. Nowa Antropologia (Bachelardowsko-Durandowska hermeneutyka wyobrażenia)

Gilbert Durand, francuski antropolog wyobraźni, twórca pierwszego na świecie Ośrodka Badań nad Wyobraźnią (Centre de Recherche sur l'Imaginaire – CRI) założonego w roku 1966 na Uniwersytecie w Grenoble¹, znany jest przede wszystkim jako autor wznawianej kilkakrotnie i tłumaczonej na wiele języków pracy z roku 1960 pt. *Les structures anthropologiques de l'imaginaire* (*Antropologiczne struktury wyobraźni*)². W przedmowie do jedenastego wydania tej książki z roku 1992, dokonanego przez paryskie wydawnictwo Dunod, Durand pisze, że celowość podjętych przez niego trzydzieści lat wcześniej badań nad wyobraźnią została

---

¹ Współorganizatorami centrum byli Léon Cellier i Paul Deschamps.

² Durandowski termin *imaginaire* jest w polskojęzycznych publikacjach naukowych tłumaczony jako: 'wyobraźnia' (por. M. Dybizbański, W. Szturc, *Mitoznawstwo porównawcze*, Kraków 2006), 'wyobraźniowość' (por. *Intertekstualność i wyobraźniowość*, red. B. Sosień, Kraków 2003), 'antropologia wyobraźni twórczej' (por. M. Karwowska, *Prapamięć uśpiona. Świat wyobrażeń Bolesława Leśmiana*, Warszawa 2008; eadem, *Symbole Apokalipsy. Studia z antropologii wyobraźni*, Warszawa 2011; eadem, *Antropologia wyobraźni twórczej w badaniach literackich. Świat wyobrażony Brunona Schulza*, Łódź 2015) lub, zgodnie ze źródłosłowem francuskim, jako 'wyobrażenie'. Tytuł książki Duranda *Les structures anthropologiques de l'imaginaire* na język polski tłumaczony bywa dwojako: *Antropologiczne struktury świata wyobrażeń* (por. *Potęga świata wyobrażeń, czyli archetypologia według Gilberta Duranda*, red. K. Falicka, Lublin 2002) lub *Antropologiczne struktury wyobraźni* (por. S. Jasionowicz, *Roland Barthes – Gilbert Durand. Wizje pluralizmu kultury*, Kraków 1999). W niniejszej publikacji zostanie zastosowany termin 'antropologia wyobraźni twórczej', jako że fundament koncepcji antropologicznych Gilberta Duranda stanowi hermeneutyka figur wyobrażeniowych skonkretyzowanych w tekstach kultury.

zweryfikowana pozytywnie przez czas. O zainteresowaniu badaczy teorią antropologicznych struktur wyobraźni świadczą zabiegi wydawnictw zwieńczone dziesięcioma wcześniejszymi edycjami *Les structures anthropologiques de l'imaginaire* we Francji, tłumaczenia książki na języki obce (hiszpański, włoski, rumuński, angielski) oraz powstanie prawie pięćdziesięciu ośrodków badań nad wyobraźnią na całym świecie, ściśle współpracujących z ośrodkiem macierzystym w Grenoble i rozwijających twórczo Durandowską metodologię³.

---

³ Spośród ośrodków prowadzących badania nad wyobraźnią twórczą należy wymienić: CRI – Ośrodek Badań nad Wyobrażeniem, Uniwersytet w Grenoble, Francja; CRLC – Ośrodek Badań nad Literaturą Porównawczą, Uniwersytet Sorbona IV, Paryż, Francja; Centrum Bachelarda, Uniwersytet w Dijon, Francja; CERIEC – Ośrodek Studiów i Badań nad Wyobrażeniem, Piśmiennictwem i Kulturą, Uniwersytet w Angers, Francja; CRAI – Ośrodek Antropologicznych Badań nad Wyobrażeniem, Uniwersytet w Angers, Francja; LAPRIL – Interdyscyplinarne Laboratorium Badań nad Wyobrażeniem, Uniwersytet w Bordeaux III, Francja; CSI – Laboratorium Socjologii Wyobrażenia, Uniwersytet w Grenoble, Francja; HALMA – Ośrodek Badań nad Historią, Archeologią i Literaturą Dawną, Uniwersytet w Lille, Francja; CRI-IRSA – Ośrodek Badań nad Wyobrażeniem, Uniwersytet w Montpellier, Francja; CIEM – Międzynarodowy Ośrodek Badań nad Mitem, Uniwersytet w Nicei, Francja; VECT – Ośrodek Badań nad Tekstami i Wyobrażeniami Śródziemnomorskimi, Uniwersytet w Perpignan, Francja; ERLIMA – Zespół Badań nad Wyobraźnią i Literaturą Średniowiecza, Uniwersytet w Poitiers, Francja; CERMEIL – Ośrodek Studiów i Badań nad Cudownością i Irrealnością w Literaturze, Sallèles-d'Aude, Francja; Międzyuczelniany Ośrodek Badań Celtologicznych i Porównawczych, Bruksela, Belgia; Ośrodek Badań nad Wyobrażeniem, Louvain-la-Neuve, Belgia; UFPE – Ośrodek Badań nad Wyobrażeniem, Uniwersytet w Pernambuco, Brazylia; CICE – Ośrodek Badań nad Wyobrażeniem, Uniwersytet w São Paulo, Brazylia; GEPI – Ośrodek Badań nad Wyobrażeniem, Uniwersytet w Rio de Janeiro, Brazylia; FRISQ – Ośrodek Badań nad Wyobrażeniem i Społeczeństwem Quebecu, Uniwersytet w Montrealu, Kanada; CRIS – Ośrodek Badań nad Wyobrażeniem, Uniwersytet w Seulu, Korea Południowa; GRIM – Zespół Badań nad Wyobrażeniem, Uniwersytet w Barcelonie, Hiszpania; GREF – Zespół Badań nad Wyobrażeniem, Uniwersytet w Barcelonie, Hiszpania; LAPRIL-HAIFA – Ośrodek Badań nad Wyobrażeniem w Literaturze, Uniwersytet w Hajfie, Izrael; UNAM – Interdyscyplinarne Seminarium Badań nad Wyobrażeniem, Wydział Filozofii i Literatury Uniwersytetu w Meksyku, Meksyk; ERIS – Zespół Badań nad Wyobraźnią Symboliczną, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska; IELM – Instytut Studiów

Dynamicznie rozwijające się we współczesnej światowej nauce badania nad wyobraźnią twórczą stanowią centrum zainteresowania szkoły hermeneutycznej zwanej *imaginaire*, zainicjowanej przez Gastona Bachelarda i rozwiniętej przez Gilberta Duranda oraz jego następców (tzw. Szkoła z Grenoble), które weszły do historii humanistyki pod nazwą Wielkiej Zmiany lub Nowej Antropologii⁴. Najważniejszym terenem badań nad wyobraźnią w duchu

---

nad Literaturą Średniowieczną, Uniwersytet w Lizbonie, Portugalia; CHI – Ośrodek Historii Wyobrażenia, Wydział Historyczny Uniwersytetu w Bukareszcie, Rumunia; Ośrodek Frankofonii – Departament Języków Romańskich Uniwersytetu w Timisoara, Rumunia; 29. Ośrodek Eliadego, Uniwersytet w Krajowie, Rumunia (na podstawie: „Bulletin de liaison des Centres de Recherches sur l’Imaginaire” 2003, nr 21). W lipcu 1991 roku w Cerisy-la-Salle odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa poświęcona wyobraźni, w której wzięli udział przedstawiciele 47 Centrów Badań nad Wyobraźnią, reprezentujący piętnaście narodowości i pięć kontynentów, G. Durand, *Les Structures anthropologiques de l’imaginaire*, Dunod, Paris 1992, s. VII.

⁴ Według Gilberta Duranda zainicjowane przez Gastona Bachelarda i rozwijane przez antropologów wyobraźni badania nazywane Wielką Zmianą, Nową Antropologią lub Nowym Duchem Antropologicznym stanowią przełom w nauce i w procesach poznawczych. Od czasów Arystotelesa po Kartezjusza „wiedza rozumowa” wraz z wiedzą empiryczną były wyraźnie oddzielane od „wiedzy wyobrażeniowej” (G. Durand, *Wielka Zmiana lub postbachelardyzm*, [w:] *Potęga świata wyobrażeń, czyli archetypologia według Gilberta Duranda*, s. 256). Filozofowie i twórcy romantyczni, tacy jak Schelling, Goethe, Novalis, dostrzegli zbieżności między tymi dwoma zakresami wiedzy. Na początku XX wieku następuje jeszcze, zdaniem Duranda, skrajne wzmocnienie pozycji naukowego racjonalizmu i uwypuklenie opozycji racjonalna nauka–marzenie, jednocześnie jednak ustala się (dzięki pracom Freuda i Junga) marginalizowany dotąd nowy porządek irracjonalności. Bachelard (choć utrzymuje, że osie poezji oraz nauki są wobec siebie przeciwstawne, rozróżnia też jeszcze wiedzę racjonalną i wyobrażeniową) zwraca już uwagę na fakt istnienia „pluralizmu racjonalności” (ibidem, s. 258) i proponuje spójną koncepcję fenomenologii wyobraźniowości. Jednak historyczny moment Wielkiej Zmiany widzi Durand dopiero w badaniach postbachelardowskich, w których te dwa opozycyjne dotąd typy wiedzy łączą się w jedną całość (Durand wprowadza na określenie takiego stanu rzeczy pojęcie „nierozdzielności”, które leży u podstaw procesu symbolizacji, ibidem, s. 263). Pod koniec XX wieku mogliśmy zaobserwować, zdaniem Duranda, dwa procesy poznawcze: pierwszy posteinsteiński związany z kategorią „aktywnego rozumu” i drugi, wywodzący się z freudowsko-jungowskiej symboliki wyobrażeniowej, a negowana dotąd korelacja między osią poezji i osią nauki „stanowi właśnie ten moment epistemologiczny, który nazwalibyśmy postbachelardyzmem”,

Durandowskim pozostaje do dziś Francja. Tutaj działa najstarszy w świecie Ośrodek Badań nad Wyobrażeniem (CRI) na Uniwersytecie Stendhala w Grenoble, prowadzący interdyscyplinarne badania nad obrazem, symbolem, mitem i archetypem. Obszar zainteresowań badawczych ośrodka grenoblijskiego obrazuje najlepiej jego działalność wydawnicza. CRI wydaje francuskojęzyczne czasopismo „IRIS” propagujące postdurandowski nurt badań – wśród serii tematycznych pisma znalazły się zagadnienia: *Mityczne figury kobiecości* (nr 1), *Dwadzieścia lat badań nad wyobrażeniem* (nr 2), *Historia, geografia, mit* (nr 5), *Biblia i wyobrażenie* (nr 11), *Biblia i mity* (nr 12), *Mit i nowoczesność* (nr 13), *Jules Verne – między nauką i mitem* (nr 28), *Dziecko mityczne – Europa i Japonia* (nr 23), *Diabły i demony Eurazji* (nr 25). Od roku 1996 CRI publikuje cyklicznie (kierowaną przez Danièle Chauvin) serię wydawniczą pod nazwą „Ateliers de l’Imaginaire”, w której ukazują się bądź tomy poświęcone wybranym figurom mitycznym – np. Sfinksowi (Lise Revol-Marzouk, *Sphinx maritimes et énigmes romanesques*, 2008), bądź konkretnym twórcom (Ivanne Riailand, *L’imaginaire de Georges Limbour*, 2009). Organizując lub współorganizując konferencje poświęcone antropologii wyobraźni, badacze z Grenoble sięgają chętnie po tematy wywodzące się z estetyki żywiołów Gastona Bachelarda, np. *Literatura i jeziora* (Chambéry 2004), *Wyobrażenie czterech stron świata* (Grenoble 2004) lub też zgodnie z Durandowskim postulatem interdyscyplinarnego otwarcia badań literackich zapraszają do współpracy specjalistów spoza kręgów literaturoznawczych. W latach 2006–2008 zrealizowali projekt badawczy poświęcony wyobrażeniom ciała w kulturze, który zaowocował międzynarodową interdyscyplinarną konferencją,

---

ibidem, s. 264). Por. również G. Durand, *Le grand Changement ou l’après-Bachelard* (Actes du Colloque du CRI, Sorbonne 1983), „Cahiers de l’Imaginaire” 1987, nr 1; idem, *Science de l’homme et tradition. Le „Nouvel Esprit Anthropologique”*, Berg International, Paris 1980.

pt. *Du corps enchanté au corps en chantier* oraz publikacją⁵ – w projekt zaangażowani zostali antropologowie, literaturoznawcy, socjologowie, psychologowie, ale też nanotechnologowie i cybernetycy⁶. W roku 2009 CRI było współorganizatorem konferencji interdyscyplinarnej pt. *La Fabrique du corps humain*, podejmującej zagadnienie inżynierii ciała i kulturowych wyobrażeń ciała ludzkiego jako maszyny (automatu). Najnowszy projekt badawczy kontynuatorów badań Gilberta Duranda zaowocował zorganizowaną w Grenoble w czerwcu 2011 roku międzynarodową konferencją, pt. *La contamination: lieux symboliques et espaces imaginaires*, podczas której zagadnieniem obecności symboliki malady i wyobrażeń choroby w kulturze zajmowali się archeologowie, literaturoznawcy, filozofowie i socjologowie. Członkowie CRI podejmują próby jednoczenia środowisk badaczy z kręgu antropologii wyobraźni, zapraszając do współpracy przy organizacji konferencji i sesji tematycznych naukowców z innych uniwersytetów – nie tylko francuskich (sesja naukowa poświęcona wyobrażeniom ciała w kulturze z roku 2006, pt. *Corps, conte et imaginaire*, przygotowana we współpracy z socjologami z Uniwersytetu Pierre Mendès France), lecz także spoza Europy (międzynarodowa konferencja w Grenoble w 2004 roku, dotycząca symboliki błędzenia w literaturze, pt. *Errance et déambulation*, której współorganizatorem był Uniwersytet w Montrealu). Propagują postdurandowski nurt badań poprzez uczestniczenie w konferencjach na innych kontynentach, przykładem czego może być konferencja poświęcona mitologii porównawczej w Nara w Japonii w 2004 roku, pt. *Podróż ku śmierci albo latający kufer*, podczas której wyniki swoich prac badawczych

---

⁵ C. Finz, *Les Imaginaires du Corps en Mutation: du corps enchanté au corps en chantier*, L'Harmattan, Paris 2008.

⁶ Referaty wychodzące poza paradygmat nauk humanistycznych zaprezentowali m.in. M. Maestrutti, *Corps et (nano)technologies – (nano)technologies dans le corps. Modèle du corps dans les techno-utopies contemporaines*; D. Cerqui, K. Warwick, *Une anthropologue chez les cybernéticiens: esquisse de dialogue entre imaginaires concurrents*; H. Fanet, *Les interfaces neurones-électronique*.

prezentowali naukowcy z CRI – Philippe Walter, Michel Viegnes i Hamid Nedjat. Na Uniwersytecie Paris-Sorbonne w roku 1981 powstał, powołany do życia z inicjatywy Pierre’a Brunela, zespół komparatystów, zajmujący się zagadnieniem mitów literackich. Jest to drugi we Francji, pod względem chronologii, ośrodek badań nad wyobrażeniem utrzymanych w duchu Durandowskim, znaczeniem i mnogością inicjatyw badawczych dorównujący ośrodkowi z Grenoble, a jego profesorów – Danièle Chauvin⁷ i Pierre’a Brunela – należy wskazać jako najważniejszych popularyzatorów badań postdurandowskich w świecie. W ośrodku paryskim podejmowane są liczne inicjatywy naukowe, mające na celu jednoczenie międzynarodowego środowiska badaczy wyobraźni⁸ oraz edytorskie (seria wydawnicza *Figury i Mity*, publikowana przez wydawnictwo Rocher⁹, projekt badawczy zatytułowany *Mitologia w wyobrażeniach współczesnych*).

Badania z zakresu mitopoetyki prowadzi od roku 2004 na Uniwersytecie Paris X grupa naukowców pod kierunkiem Véronique Gély. Rezultatem tych działań są liczne publikacje poświęcone m.in. zagadnieniom mitów w literaturze od czasów antycznych do literatury XXI wieku¹⁰. Przedmiot zainteresowania stanowią tu

---

⁷ Danièle Chauvin była w latach 1989–1998 dyrektorem Ośrodka Badań nad Wyobrażeniem (CRI) na Uniwersytecie Stendhala w Grenoble.

⁸ W marcu 2004 roku Uniwersytet Paris IV Sorbonne zorganizował międzynarodową konferencję poświęconą mitycznym figurom ziemi, zatytułowaną *Figures de la Terre dans la littérature et l’art européens*. Materiały z tej konferencji, której współorganizatorem był Ośrodek Kultury Polskiej na Sorbonie, ukazały się w publikacji: *Les Représentations de la Terre dans la littérature et l’art européens. Imaginaire et Idéologie. Actes du colloque des 18–19–20 mars 2004 en Sorbonne*, red. D. Chauvin, D. Knysz-Tomaszewska, „Les Nouveaux Cahiers Franco-Polonais” 2005, nr 4.

⁹ W serii tej ukazały się m.in. książki: *Æ*. Bastian, P. Brunel, *Sisiphe et son rocher*, Éd. du Rocher, Monaco 2004; F. Toudoire-Surlapierre, *Hamlet, l’ombre et la mémoire*, Éd. du Rocher, Monaco 2004; S. Détoc, *La Gorgone Méduse*, Éd. du Rocher, Monaco 2006.

¹⁰ *Le Mythe en littérature. Mélanges offerts à Pierre Brunel*, red. C. Dumoulié, Y. Chevrel, PUF, Paris 2000.

m.in.: literackie transformacje symboliki wieży Babel, mityczna figura Fausta, mity europejskie okresu baroku, reinterpretacja mitów grecko-rzymskich w literaturze zachodniej. Inicjatywy podejmowane na Uniwersytecie Paris X wskazują na ciekawe tendencje zaznaczające się we współczesnych badaniach postdurandowskich, polegające na znacznym rozszerzeniu obszaru zainteresowań – Sylvie Parizet nie tylko faworyzuje w swoich badaniach mity biblijne, co było też często udziałem innych hermeneutów, np. Danièle Chauvin¹¹, lecz także śledzi związki między mitologią, filozofią i polityką oraz mitem i gatunkami literackimi¹². Véronique Gély bada związki między mitem i alegorią¹³ oraz między mitem a formami podawczymi monologu i dialogu¹⁴, Sylvie Ballestra-Puech zajmuje się zależnością między strukturami mitycznymi i metaforą. Termin „mitopoetyka” stworzył Pierre Brunel, który w książce zatytułowanej *Mitopoetyka rodzajów literackich*¹⁵ zaproponował odejście od klasycznej trychotomicznej teorii genologicznej, postulując wprowadzenie (obok epiki, liryki i dramatu) mitu jako czwartego rodzaju literackiego – najstarszego, fundamentalnego, z którego wyłoniły się wszystkie pozostałe¹⁶. W ostatnich latach interdyscyplinarne badania nad mitem i symbolem, wywodzące się z tradycji Bachelardowsko-Durandowskiej, zaczynają być coraz częściej obecne w działaniach naukowych poza granicami Francji. Na Wolnym Uniwersytecie (Université Libre) w Brukseli tego typu projekt, zatytułowany *Metody lektury mitu*, prowadziła grupa

---

¹¹ D. Chauvin, *La Bible, images, mythes et traditions*, Albin Michel, Paris 1994.

¹² *Lectures politiques des mythes littéraires au XXe siècle*, red. S. Parizet, Presses Universitaires de Paris Ouest, Paris 2009.

¹³ V. Gély, *L'Invention d'un mythe: Psyché. Allégorie et fiction, du siècle de Platon au temps de La Fontaine*, Champion, Paris 2006.

¹⁴ V. Gély, *La Nostalgie du moi. Écho dans la littérature européenne*, PUF, Paris 2000.

¹⁵ P. Brunel, *Mythopoétique des genres*, PUF, Paris 2003.

¹⁶ *Ibidem*, s. 182–183.

naukowców pod kierunkiem Lambrosa Couloubaristisa¹⁷. W Lozannie znaczną część swoich prac badawczych poświęcił reinterpretacjom mitu Ute Heidmann¹⁸. W grudniu 2006 roku rosyjscy naukowcy zorganizowali w Moskwie międzynarodową konferencję zatytułowaną *Poetyka mitu dzisiaj*, poświęconą recepcji słynnej książki Eleazara Mielecinskiego¹⁹.

Postdurandowskie antropologiczne badania nad wyobrażeniem i mitem w dziedzinie literatury we Francji prowadzone są przez specjalistów z różnych dziedzin humanistyki: najczęściej komparatystów (Danièle Chauvin²⁰ i Pierre Brunel²¹, Centrum Badań nad Literaturą Porównawczą na Sorbonie²² czy André Siganos, Uniwersytet w Grenoble), ale też mediewistów (Philippe Walter²³

---

¹⁷ Belgijscy naukowcy wyniki swoich prac badawczych opublikowali w tomach: S. Klimis, *Le Statut du mythe dans la poétique d'Aristote. Les fondements philosophique de la tragédie*, Ousia, Bruxelles 1997; L. Couloubaristis, *Antigone et la résistance civile*, red. J.F. Ost, Ousia, Bruxelles 2004.

¹⁸ U. Heidmann, *Poétiques comparées des mythes. De l'antiquité à la modernité*, Payot, Lausanne–Nadir 2004.

¹⁹ E. Mielecinski, *Poetyka mitu*, przeł. J. Dancygier, Warszawa 1981 (publikacja została wydrukowana w języku rosyjskim w roku 1976).

²⁰ Por. D. Chauvin, *Viatiques. Essai sur l'imaginaire de Philippe Jaccottet*, PUG, Grenoble 2003; eadem, *La Bible, images, mythes et traditions*; eadem, *L'Oeuvre de William Blake, apocalypse et transfiguration*, Ellug, Grenoble 1992. Cenną publikację dla kontynuatorów badań Durandowskich stanowi słownik mitokrytyki: *Questions de mythocritique. Dictionnaire*, red. D. Chauvin, A. Siganos, Ph. Walter, Imago, Paris 2005.

²¹ Por. P. Brunel, *L'Imaginaire du secret*, Ellug, Grenoble 1998; idem, *Mythes et littérature*, Presses de l'Université Paris-Sorbonne, Paris 1994; idem, *Mythocritique, théorie et parcours*, PUF, Paris 1992; idem, *Dictionnaire des mythes littéraires*, Rocher, Monaco 1988; idem, *L'Evocation des morts et la descente aux enfer*, Sedes, Paris 1974; idem, *Le Mythe de la métamorphose*, Armand Collin, Paris 1974.

²² We Francji badania w duchu postdurandowskim prowadzą również naukowe ośrodki komparatystyczne w Marsylii, Tuluzie, Rouen, Limoges, Nancy, por. V. Gély, *Mythes et littérature*, [w:] *La recherche en Littérature Générale et comparée*, red. A. Tomiche, K. Zieger, Presses U. de Valenciennes, Valenciennes 2007, s. 37–46.

²³ Por. Ph. Walter, *Perceval, le pêcheur et le Graal*, Imago, Paris 2004; idem, *La Mythologie chrétienne, fêtes, rites et mythes du Moyen Âge*, Imago, Paris 2003; idem, *Arthur, l'ours et le roi*, Imago, Paris 2002; idem, *Merlin ou le savoir du monde*, Imago, Paris 2000.

z Ośrodka Badań nad Wyobrażeniem na Uniwersytecie Stendhala w Grenoble) czy specjalistów z zakresu literatury antycznej (Joël Thomas, kierujący Zespołem Badań nad Wyobrażeniem w Literaturze Łacińskiej na Uniwersytecie w Perpignan²⁴). W Polsce durandowska metodologia oraz postdurandowska hermeneutyka tekstów literackich stały się przedmiotem zainteresowania: romanistów (Barbara Sosień²⁵, Stanisław Jasionowicz²⁶, Krystyna Falicka²⁷, Marcin Klik²⁸), teoretyków literatury (Joanna Ślósarska²⁹) oraz polonistów (Włodzimierz Szturc³⁰, Marek Dybizbański³¹, Marzena Karwowska³²)³³.

²⁴ Por. J. Thomas, *Structures de l'imaginaire dans l'Énéide*, Les Belles Lettres, Paris 1981.

²⁵ Por. *Intertekstualność i wyobraźniowość*; B. Sosień, *Imaginer le jardin*, Kraków 2003; eadem, *Images, symboles, mythes et poétique de l'ascension*, Kraków 2007.

²⁶ Por. S. Jasionowicz, *Roland Barthes – Gilbert Durand. Wizje pluralizmu kultury*.

²⁷ Por. *Potęga świata wyobrażeń, czyli archetypologia według Gilberta Duranda*.

²⁸ Por. M. Klik, *Teorie mitu*, Warszawa 2016.

²⁹ Por. J. Ślósarska, *Bądź szybszy od śmierci. Studia z antropologii kultury*, Łódź 2009; eadem, *Studia z poetyki antropologicznej*, Warszawa 2004; eadem, *Mistyczne i archetypiczne obrazy kosmosu*, Warszawa 1994; eadem, *W świetle symboli*, Łódź 1994.

³⁰ Por. W. Szturc, *Archeologia wyobraźni. Studia o Słowackim i Norwidzie*, Kraków 2001; idem, „Faust” Goethego. *Ku antropologii romantycznej*, Kraków 1995.

³¹ Por. M. Dybizbański, W. Szturc, *Mitoznawstwo porównawcze*.

³² Por. M. Karwowska, *Antropologia wyobraźni twórczej w badaniach literackich. Świat wyobrażony Brunona Schulza*; eadem, *Prapamięć uśpiona. Świat wyobrażeń Bolesława Leśmiana*; eadem, *Symbole Apokalipsy. Studia z antropologii wyobraźni*.

³³ W roku 2011 z inicjatywy neofilologów z Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego odbyła się w Krakowie interdyscyplinarna konferencja pt. *Horyzonty wyobraźni*. Wśród poruszanych podczas obrad zagadnień znalazły się m.in.: intertekstualność wyobraźni, wyobraźnia a filozofia, przestrzenie wyobraźni, figury wyobrażone. Pracownia Mitopoetyki i Filozofii Literatury Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Zielonogórskiego w 2010 roku zorganizowała konferencję naukową poświęconą tematyce zogniskowanej wokół problematyki: *Mit – Literatura*. Do udziału w konferencji zaproszeni zostali filologowie, filozofowie, religioznawcy, etnologowie, kulturoznawcy oraz psychologowie, którzy w swoich badaniach podejmują kwestie obecności mitu w świecie refleksji współczesnego człowieka.

Durandowska koncepcja antropologicznych struktur wyobraźni przedstawia porównawcze ujęcie tekstów kultury (tekstów literackich, filozoficznych i malarskich) reprezentujących różne języki i konwencje. Autor podejmuje próbę objęcia całości symbolicznego uniwersum człowieka poprzez wyodrębnienie powszechnych i ponadczasowych form symbolicznych. Badając transformacje wyobrażeń, próbuje dotrzeć do źródeł wyobraźni twórczej, elementów jednolitych, nieredukowalnych, wiecznie powracających, transcendujących czas i różnice kulturowe. Powołując się na koncepcje antropologiczne Ernsta Cassirera (*homo symbolicus*), Durand twierdzi, że wszelka działalność człowieka jest zespołem form symbolicznych. Stawia tezę, że Świat Symboliczny to cały Świat Ludzki³⁴. Bada *mundus imaginalis* człowieka, poszukując *zlewisk semantycznych*³⁵ (*chreodów*, konstelacji obrazów), gromadzonych wokół wspólnego znaczenia. Interdyscyplinarne i ahistoryczne teorie Duranda odwołują się do zbiorowej pamięci kultury. „Zlewiska semantyczne” to układy wyobrazeniowe o charakterze archetypowym i podobnej strukturze, skupione wokół dominującego mitu. Nigdy nie znikają – zanim trafią do zbiorowej pamięci kultury, stworzą nowe zlewisko, są przechowywane przez wyobraźnię³⁶. Struktury wyobraźni są wrodzoną cechą *homo sapiens*. Myśleć znaczy generować obrazy. Głosząc teorię semantyzmu obrazów symbolicznych, Durand podkreśla ich aspekt figuratywny oraz zwraca uwagę na naturalną dla człowieka zdolność porządkowania mnogich,

---

Przedmiot zainteresowania stanowiła mediacyjna funkcja mitu w tekstach współczesnej kultury. Zakres tematyczny konferencji stanowiły takie zagadnienia, jak: formalne sposoby uobecniania się mitu w literaturze pięknej, mit jako nośnik znaczeń irracjonalnych w literaturze, mit jako symbol rozwinięty, mit jako element dyskursu.

³⁴ Por. G. Durand, *L'Univers du symbole*, [w:] *Champs de l'imaginaire*, red. D. Chauvin, Ellug, Grenoble 1996, s. 261.

³⁵ W swoich tekstach Durand bardzo często odwołuje się do symboliki akwaticznej. Zdaniem badacza metafora rzeki najlepiej wyraża ciągłość, „płynność” przemian kultury i ludzkiego świata wyobrażeń.

³⁶ Por. *Potęga świata wyobrażeń, czyli archetypologia według Gilberta Duranda*, s. 11.

często sprzecznych ze sobą bodźców docierających z otoczenia³⁷. Symbole i archetypy są mediatorami najbardziej fundamentalnych przeciwieństw, jakie wyobraźnia gromadzi przez percepcję, wspomnienie doświadczeń i kulturę. Moment uchwycenia sensu w łonie sprzeczności stanowi istotę recepcji dzieła kultury i istotę „prawdy antropologicznej”³⁸. Durandowskie rozumienie symbolu wiąże go z mitem i rytuałem, traktuje go jako figurę mityczną (*figure mythique*) oraz dający się wyrazić na poziomie *langage* obraz archetypowy (*image archétype*)³⁹, którego cechą podstawową jest, otwierająca się na konteksty interpretacyjne, redundancja⁴⁰.

Kategoria redundancji stała się dla Duranda podstawą trychotomicznej klasyfikacji obrazów symbolicznych w zależności od tego, czy symbole odnoszą się do redundancji gestów, obrazów zmateriowanych przez sztukę czy relacji językowych. Redundancja gestów tworzy, zdaniem badacza, klasę symboli rytualnych, redundancja dająca się zauważyć w obrazach zmateriowanych przez sztukę związana jest z pojęciem symbolu ikonograficznego. Dla antropologa wyobraźni twórczej i mitokrytyka najistotniejsza wydaje się jednak redundancja relacji językowych i jej związek z obrazem:

---

³⁷ Por. G. Durand, *L'Âme tigrée*, Denoël/Gonthier, Paris 1980.

³⁸ *Ibidem*, s. 47.

³⁹ Przykłady archetypowej analizy tekstów kultury w ujęciu Durandowskim, por. G. Durand, *Beaux-arts et archétypes*, PUF, Paris 1989.

⁴⁰ Por. G. Durand, *Figures mythiques et visages de l'oeuvre. De la mythocritique à la mythanalyse*, Berg International, Paris 1979, s. 17–36. Ujęcie diachroniczne i synchroniczne zagadnienia symbolu por. G. Durand, *L'Imagination symbolique*, PUF, Paris 1964. Zbliżone rozumienie symbolu prezentują Paul Ricoeur, Mircea Eliade, Rudolf Otto, Frédéric Monneyron, Jean-Jacques Wunenburger i Laurent Mattiussi, por. P. Ricoeur, *Język, tekst, interpretacja. Wybór pism*, przeł. K. Rosner, Warszawa 1989, s. 123–155; M. Eliade, *Images et symboles*, Gallimard, Paris 1952; idem, *Traktat o historii religii*, przeł. J. Wierusz-Kowalski, Łódź 1993; R. Otto, *Świętość. Elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych*, przeł. B. Kupis, Warszawa 1978; F. Monneyron, *Le Mythe et le mythique: bilan et perspective d'une herméneutique*, „Cahiers de l'Imaginaire” 1992, s. 123–138; L. Mattiussi, *Schème, type, archétype*, [w:] *Questions de mythocritique. Dictionnaire*, s. 307–317.

Redundancja relacji językowych jest znacząca dla mitu i jego pochodnych, jak to wykazał etnolog Claude Lévi-Strauss. Mit – lub zespół ewangelicznych przypowieści na przykład – jest powtórzeniem pewnych stosunków logicznych i językowych, stosunków między ideami albo obrazami wyrażanymi werbalnie. W ten sposób „królestwo Boże” jest oznaczone w *Ewangeliach* przez zbiór przypowieści tworzących, zwłaszcza u świętego Mateusza, prawdziwy mit symboliczny, w którym stosunki semantyczne między kąkołem i pszenicą, małym ziarnkiem gorczycy a wielkim drzewem z niego wyrosłym, siecią a rybami etc. liczą się bardziej niż dosłowne znaczenie każdej przypowieści⁴¹.

Symbol, dzięki redundancji, jest nieustannie uaktualniany w tekstach kultury, ale te powtórzenia nigdy nie mają charakteru tautologicznego. Palingeneza mitów i odradzanie się symbolu Durand porównuje do solenoidu, w którym za każdym powtórzeniem coraz bardziej zbliżamy się do celu, do jego środka: „zespół wszystkich symboli dotyczących jednego tematu rozjaśnia jeden symbol przez drugi, przydając im dodatkowej *mocy* symbolicznej”⁴².

Doświadczenie symboliczne, zdaniem Duranda, to doświadczenie prewerbalne, jednak myślenie obrazem ma charakter inteligibilny, co upoważnia do podejmowania działań badawczych z wykorzystaniem narzędzi właściwych *ratio*⁴³.

Rdzeń Durandowskiej antropologii wyobraźni (terminologię wykorzystywaną w klasyfikacji struktur wyobrażeniowych zaczerpnął Durand z systemu pojęć fizyka Stefana Lupasco) stanowi wyodrębnienie dwóch porządków obrazowania (*régimes*): nocnego (*nocturne*) i dziennego (*diurne*), będących odpowiedzią wyobraźni na fundamentalny problem ludzkiej egzystencji, jakim jest przemijanie. W obrębie tej dychotomicznej klasyfikacji izotopicznej obrazów Durand wydzielił trzy „symboliczne kontynenty”:

⁴¹ G. Durand, *Wyobraźnia symboliczna*, przeł. C. Rowiński, Warszawa 1986, s. 27.

⁴² *Ibidem*, s. 26.

⁴³ Podkreśla to w swoich pracach mitokrytycznych, podejmujących zagadnienia filozofii obrazu, również J.-J. Wunenburger, por. J.-J. Wunenburger, *La Vie des images*, Presses Universitaires de Strasbourg, Strasbourg 1995.

struktury schizomorficzne (heroiczne), skupione wokół archetypu dnia (*régime diurne*) oraz zorganizowane wokół archetypu nocy (*régime nocturne*)⁴⁴: struktury syntetyczne zwane wymiennie dramatycznymi i struktury mistyczne, zwane też antyfrastycznymi. Dla każdego typu wyobrażeń Durand wyodrębnia schematy czasownikowe, archetypy epitetowe i rzeczownikowe, syntemy⁴⁵ i symbole⁴⁶.

Struktury schizomorficzne (heroiczne) koncentrują się na wyobrazeniowym archetypie dnia (*régime diurne*). Tworzą je obrazy antytetyczne, porządkowane zgodnie z zasadą *diaïresis*⁴⁷ (*Spaltung*⁴⁸). Struktury syntetyczne (dramatyczne), skupione na archetypie nocy (*régime nocturne*), organizują zasady: łączenia (*coincidentia oppositorum*), przyczynowości lub celowości. Struktury syntetyczne Durand nazywa przedstawieniami diachronicznymi, które „przy udziale czasu scalają sprzeczności”⁴⁹. Struktury

---

⁴⁴ W przedmowie do jedenastego wydania *Les Structures anthropologiques de l'imaginaire*, z roku 1992, Durand pisze, że gdyby po trzydziestu latach badań nad wyobraźnią miał tę książkę napisać jeszcze raz, zrezygnowałby z łączenia dwóch „ustrojów” i trzech „symbolicznych kontynentów”, pozostając jedynie przy inspirowanej Tarotem triadycznej klasyfikacji obrazów zorientowanych wokół 1) miecza, 2) kielicha, 3) buławy; por. G. Durand, *Les Structures anthropologiques de l'imaginaire*, s. VII.

⁴⁵ *Synthema, synthematos* (gr. – ‘znak umowny, konwencjonalny’) – termin występujący u Herodota. Gilbert Durand w swojej izotopicznej klasyfikacji obrazów, tworzących schemat antropologicznych struktur wyobraźni, wprowadza rozróżnienie między syntemami jako znakami umownymi i symbolami, mającymi charakter archetypowy. Szerzej na ten temat, por. M. Karwowska, *Antropologia wyobraźni twórczej w badaniach literackich. Świat wyobrażony Brunona Schulza*, s. 37–54.

⁴⁶ Por. G. Durand, *Les Structures anthropologiques de l'imaginaire*, s. 506–507. W dalszym omówieniu pominięte zostaną, wyodrębnione przez Duranda w jego izotopicznej klasyfikacji obrazów, zaczerpnięte z refleksologii ‘odrchy dominujące’ (*réflexes dominants*) jako zagadnienie stanowiące przedmiot zainteresowania psychologii.

⁴⁷ *Diaïresis* (gr.) – ‘rozdział’; *dia* (gr.) – ‘na dwa’.

⁴⁸ *Spaltung* (niem.) – ‘rozszczerzenie, rozłamanie’.

⁴⁹ *Potęga świata wyobrażeń, czyli archetypologia według Gilberta Duranda*, s. 12. Dla Gilberta Duranda zjawisko „scalania sprzeczności” nie prowadzi do

mistyczne (antyfrastyczne), reprezentujące również nocny porządek obrazowania (*régime nocturne*), organizują zasady: perseweracji⁵⁰ i analogii.

Elementem porządkującym figury wyobrażeniowe jest w Durandowskiej antropologii wyobraźni zasada konwergencji⁵¹, dzięki której można odnaleźć „homologi semantyczne”⁵² i zaobserwować, w tekstach pochodzących z różnych kręgów kulturowych, izomorfizm obrazów lub ich konstelacji, tworzących ponadkulturową ścieżkę antropologiczną⁵³. Cechą antropologicznych struktur wyobraźni jest zdolność do replikacji. Podlegają one metamorfozom i transformacjom, jednak ich ewolucja nie ma charakteru linearnego, lecz podlega zasadzie redundancji⁵⁴ i repartycji⁵⁵, dzięki czemu możliwe jest odrodzenie figury wyobrażeniowej na poziomie innej kulturowej reprezentacji⁵⁶.

Współczesna szkoła hermeneutyczna funkcjonująca w dyskursie humanistycznym pod nazwą antropologii wyobraźni twórczej oraz wyłoniona z niej mitokrytyka w centrum zainteresowania badacza stawiają kategorię obrazu. W *Wyobraźni symbolicznej* Gilbert Durand wskazuje na chaos terminologiczny panujący

---

stagnacji procesów wyobrażeniowych, ale jest przejawem „dynamicznych transformacji ustrojów i struktur”, G. Durand, *Wyobraźnia symboliczna*, s. 105.

⁵⁰ Perseweracja (łac. *perseveration* – ‘obstawanie przy czymś’) – wielokrotne powtarzanie tych samych słów, gestów, ruchów; termin zaczerpnięty z psychologii.

⁵¹ G. Durand, *Les Structures anthropologiques de l’imaginaire*, s. 40; G. Durand, C. Sun, *Mythe, thèmes et variations*, Desclée de Brouwer, Paris 2000, s. 124. Konwergencja (łac. *convergere* – ‘upodobnić się’) – termin wywodzący się z nauk przyrodniczych. W antropologii – podobieństwo wytworów kulturowych powstałych niezależnie od siebie w różnych kręgach kulturowych.

⁵² G. Durand, *Figures mythiques et visages de l’oeuvre. De la mythocritique à la mythanalyse*, s. 316.

⁵³ Ibidem, s. 40–51.

⁵⁴ Redundancja (łac. *redundantia* – ‘nadmiar’) – nadmiar znaczenia, nadwyżka semantyczna.

⁵⁵ Repartycja (łac. *repartitio*) – ‘rozdział, podział’.

⁵⁶ G. Durand, *Figures mythiques et visages de l’oeuvre. De la mythocritique à la mythanalyse*, s. 58.

w badaniach nad wyobrażeniem: „Obraz, znak, alegoria, symbol, emblemat, przypowieść, mit, postać, ikona, idol etc. są używane bez różnicy, jeden zamiast drugiego, przez wielu autorów”⁵⁷. W ujęciu Durandowskim obraz stanowi znak, za pomocą którego świadomość, w sposób pośredni⁵⁸, próbuje przedstawić sobie świat:

Świadomość dysponuje różnymi stopniami obrazu – w zależności od tego, czy obraz jest wierną kopią wrażenia, czy po prostu sygnałem rzeczy – w jednym z tych dwóch krańcowych przypadków byłby ukonstytuowany przez całkowitą adekwatność obecności percepcyjnej, w drugim – przez najdalej posuniętą nieadekwatność⁵⁹.

W koncepcjach antropologiczno-mitokrytycznych obraz jako znak jest elementem wyobraźni symbolicznej, nie ma charakteru arbitralnego⁶⁰, odsyła do rzeczywistości oznaczonej, trudnej do przedstawienia, musi *wyobrażać* tę część rzeczywistości, którą oznacza i może odwoływać się tylko do znaczenia, a nie do zmysłowej rzeczy. Jako egzemplifikację tak rozumianego znaku przywołuje Durand eschatologiczny mit wieńczący *Fedona*, który zawiera obrazy o charakterze symbolicznym, ponieważ opisuje domenę niedostępną wszelkiemu ludzkiemu doświadczeniu, domenę tego,

---

⁵⁷ G. Durand, *Wyobraźnia symboliczna*, s. 19.

⁵⁸ Świadomość, zdaniem Duranda, dysponuje również bezpośrednim sposobem przedstawiania sobie świata, w którym dana rzecz jawi się umysłowi tak, jak ma to miejsce w percepcji. Obraz jest wówczas odzwierciedleniem wrażenia, ibidem, s. 19–20.

⁵⁹ Ibidem, s. 20.

⁶⁰ Znaki arbitralne, czysto wskazujące, odczytywane są tu jako środki oszczędnościowe operacji umysłowych, odsyłające do rzeczywistości, której przedstawienie nie nastrecza trudności. Durand egzemplifikuje swój wywód dotyczący różnicy między obrazem symbolicznym, niearbitralnym i znakiem arbitralnym, przywołując nazwę miasta Lyon: „Nie potrzebuję wiedzieć, że istniał celtycki bóg Lug i że «Lyon» pochodzi od Lugdunum. [...] Wystarczy wiedzieć, że słowo Lyon odsyła do rzeczywistości istniejącego miasta francuskiego leżącego u ujścia Saony do Rodanu, ażeby używał tego znaku fonetycznego zgodnie z konwencją, której pochodzenie mogłoby być całkowicie arbitralne: mógłbym zastąpić tę nazwę miasta prostym numerem, jak to robią Amerykanie z ulicami i alejami w swoich miastach”, ibidem, s. 21.

co po śmierci. Takie rozumienie obrazu symbolicznego wywodzi Durand z koncepcji André Lalanda, według której symbol to „każdy konkretny znak przywołujący, poprzez naturalny stosunek, coś nieobecnego lub niemożliwego do postrzeżenia”⁶¹.

Antropologiczne badania nad obrazem poetyckim rozwijane przez Gilberta Duranda i badaczy z kręgu postdurandowskiego rozpoczął prekursor francuskiej szkoły antropologii wyobraźni, Gaston Bachelard, który wprowadził do dyskursu humanistycznego, dla określenia wyobraźni poetyckiej, fundamentalny w badaniach nad wyobraźniowością termin ŚWIADOMOŚĆ RODZĄCA OBRAZY⁶². Bachelardowska poetyka żywiołów zbudowana została na koncepcji symboli-obrazów wiodących, kompleksów wyobrażeń organizujących COGITO MARZYCIELA (COGITO MARŻĄCE)⁶³, które są odpowiedzią wyobraźni na „kreacyjne poruszenia Uniwersum”⁶⁴. Dzięki uczniowi Bachelarda, Gilbertowi Durandowi, w badaniach nad wyobraźnią rozpoczął się nowy ważny etap, który wszedł do historii humanistyki pod nazwą „postbachelardyzmu”⁶⁵.

Szukając fundamentalnych determinantów obrazów poetyckich, Bachelard wprowadził do dyskursu teoretycznego pojęcie dubletu fenomenologicznego, którego elementami konstytutywnymi są wyobraźnia rodząca obrazy (COGITO MARŻĄCE twórcy)

---

⁶¹ Ibidem, s. 23. Durand powołuje się na publikację A. Lalanda z roku 1948 pt. *Vocabulaire critique et technique de la philosophie*.

⁶² W książce został przyjęty zapis wersalikami podstawowych kategorii antropologii Bachelarda: ŚWIADOMOŚĆ RODZĄCA OBRAZY, COGITO MARZYCIELA, COGITO MARŻĄCE. W wydaniu francuskojęzycznym znajdziemy zapis: „*conscience rêveuse*”, G. Bachelard, *La Poétique de l'espace*, Quadrige/PUF, Paris 2004, s. 4; w tłumaczeniu na język polski: „świadomość rodząca obrazy”, G. Bachelard, *Wyobraźnia poetycka*, przeł. H. Chudak, A. Tatarkiewicz, Warszawa 1975, s. 366.

⁶³ Bachelard używa wymiennie terminów: kompleks – symbol wiodący – fenomen.

⁶⁴ F. Dagognet, *Nouveau regard sur la philosophie bachelardienne*, [w:] *Bachelard dans le monde*, red. J. Gayon, J.-J. Wunenburger, PUF, Paris 2000, s. 21.

⁶⁵ Por. G. Durand, *Le Grand Changement ou l'après-Bachelard*.

i wyobraźnia obrazy percypująca (COGITO MARZĄCE czytelnika). Metoda fenomenologiczna pozwala najpełniej, zdaniem filozofa, przeżyć podmiotowi zachwyty obrazem poetyckim, umożliwić wejście w kontakt z tworzącą świadomością poety. Wymaganie fenomenologiczne w stosunku do obrazów, jak pisze, nawiązując do „prezentacji źródłowej” i idei „oczyszczania świadomości” Husserla, polega na uchwyceniu obrazu w jego istocie, w akcie czystego radosnego zachwyty, w oderwaniu od bytu, który go poprzedzał. W swojej teorii wyobraźni francuski antropolog proponuje wprowadzenie wyraźnej dystynkcji pomiędzy „świadomością racjonalną” i „świadomością wyobrażającą”. Filozofa interesują moce marzycielskie wyobrażającego podmiotu, przy czym hipoteza interpretacyjna dotyczy czystych obrazów literackich, a więc takich, które swoje życie zawdzięczają tekstom kultury.

Zamieszczone w książce studia stanowią próbę antropologicznego odczytania wybranych tekstów literatury polskiej XX wieku, poddawanych już wcześniej przez badaczy wielokrotnie procesom interpretacyjnym. Bachelardowska teoria ponadkulturowej jedności wyobraźni oraz Durandowska teoria antropologicznych struktur wyobraźni i koncepcja pluralizmu kulturowego⁶⁶ pozwalają spojrzeć na artystę jako fenomen wyobraźniowy, COGITO MARZĄCE, ŚWIADOMOŚĆ RODZĄCĄ OBRAZY. Zawarte w monografii szkice mają stanowić próbę ukazania, na przykładzie konkretnych tekstów artystycznych, potencjału interpretacyjnego tkwiącego w Bachelardowsko-Durandowskiej antropologii zastosowanej do hermeneutyki dzieła literackiego.

---

⁶⁶ Według Gilberta Duranda rozwój badań nad wyobraźnią symboliczną możliwy jest dzięki konfrontacji kultur. Proces ten nazywa Durand metaforycznie gromadzeniem obrazów w Muzeum wyobraźniowym: „*Muzeum wyobraźniowe* uogólnione w całość wszystkich działów wszelkich kultur jest najwyższym czynnikiem przywracania równowagi całego rodzaju ludzkiego. Dla nas, ludzi Zachodu, ucieczka na Wschód, uznanie ustrojów i rojowisk obrazów przenoszonych przez sztukę Orientu oraz przez sztukę innych niż nasza cywilizacji jest środkiem, jedynym środkiem przywrócenia humanistycznej równowagi”, G. Durand, *Wyobraźnia symboliczna*, s. 133.

